

ЗАВИСНОСТ ЦРКВЕ НА ОСТРВУ КИПРУ ОД АЛЕКСАНДРИЈЕ¹

у првој половини IV века

При студији каталога² грчких рукописа библиотеке негда манастира S. Salvatore, а сад утеловљене универзитетској библиотеци у Месини наишао сам у рукопису бр. 60 на житије св. Нифонта, епископа града Констанције на острву Кипру († после 328). По тачном и опширном опису Mancini-а, горњи рукопис писан је на пергаменту у XII–XIII в., броји 132 листа и садржи на листу 2^r–131^v житије св. Нифонта, чија се успомена слави 23. децембра. Житије св. Нифонта било је досад посве непознато и, осим месинског рукописа, налази се само још у Cod. Vatic. gr. 2086. У опису рукописа саопштено је и једно место из текста, које је од велике важности за историју кипарске цркве. Желети је да Mancini што пре испуни своје обећање те приреди критично издање житија, јер ћемо тек на основу критично изданог текста моћи правилно оценити вредност и значај житија. Mancini ништа не говори о биографу св. Нифонта, али судећи по детаљима, који су могли бити познати само једној о свима околностима кипарске цркве тачно и, подробно информисаној личности, мора се претпоставити да је или автор житија припадао околини св. Нифонта, или је црпао из житија написаног ускоро по смрти истог, а које се није сачувало.

Пре него што пређем на саму ствар, морам истаћи да житија (изузев она Метафрастове редакције) имају врло велику важност као историјски извор.³ Житија садрже врло обилну, поуздану, и драгоцену грађу за политичку, црквену и културну историју и историја ранијег средњег века остала би без те грађе у многим погледу тамна. Тако су

¹ *Богословски гласник*, XXIII, 1913, 63–71.

² Aug. Maucini, *Codices graeci monasterii Messanensis S. Salvatoris* стр. 115² *Atti della R. Accademia Peloritana, anno accademico 179–180 vol XXII fasc. II* (1907), Messina 1907. Ср. и H.D(Delehaye), *Catalogus codicum hagiographicorum graecorum Monasterii S. Salvatoris nunc Bibliothecae Universitatis Messanensis*. *Anal. Bolland.* 23 (1904) 58.

³ A. Ehrhard, у Krumbacher, *Gesch. d. byz. Litt.* 2. Aufl., München 897.) стр. 176 sqq. О житијима уопште ср. студију H. Delehaye, *Les legendes hagiographiques*, 2 éd., Bruxelles 1906.

нпр. житија написана Кирилом из Скитополиса⁴ († после 557) један од главних извора за историју цркве у Палестини у другој половини V и у првој половини VI в., а садрже и важне податке за историју V икуменског сабора у Цариграду (553), те допуњују приказ саборског протокола. Житије св. Јована Милостивог (Ἰωάννης ὁ Ἐλεήμων), патријарха александријског (610–619), од Леонтија епископа града Неаполиса на Кипру⁵ († око 670) илустрира одношај александријске цркве према држави, пружа много заминљивих и важних дата за црквени живот уопште, а специјално материјалне околности црквене и даје пластичну слику културних прилика у Александрији. Наше знање о иконоборству почива углавном на материјалу житија, а за историју владе грчко-римског цара Лава VI (886–911) представља житије патријарха Евтимија⁶ (907–912) један од најважнијих извора. Осим тога, житија садрже врло важне податке за организацију државе и цркве, политичку и црквену географију, односно топографију и литургику.⁷

Старија историја цркве на острву Кипру⁸ остала је услед фрагменталности и недовољне поузданости материјала у многим погледу

⁴ Ehrhard op. cit. стр. 185 sq. Данас се житијама састављеним Кирилом прибројава и житије Авраамија, епископа града Кратије (Κρατείας); житије је издао H. Grégoire, *La vie de St. Abraamios par Cyrille de Skytopolis*. Revue de l'Instruction publique en Belgique. Extr. du t. 49 (Se livr.) Bruxelles 1906. с. р. 281–97.

⁵ Leontios von Neapolis Leben des hl. Johannes des Barmherzigen Erzschofs von Alexandrien hrsg. von H. Gelzer, Freiburg i. B. und Leipzig 1893. p. H. Gelzer, *Ein griechisches Volksschriftsteller des 7. Jahrhunderts* у *Ausgewählte kleine Schriften*, Leipzig (1907.) стр. 1 sqq.

⁶ Vita Euthymii. Ein Anecdoton zur Geschichte Leo's des Weisen A. 86–912. Hrsg. von C. de Boor, Berlin 1888. Издање у сваком погледу одговара захтевима модерне технике едиције, а коментар је од трајне вредности.

⁷ Тако нпр. у житију Порфирија, епископа Газе (†419), од Марка ђакона и ученика му подробно и тачно акт иницијативе, редакције и дескрипције царског едикта (Marci Diaconi vita Porphyrii episcopi Gazehsis edd. Societatis Philologiae Bonnensis Sodales, Lipsiae 1895, стр. 43–4); важан материјал за историју литургије у V. в. садрже житија Порфирија еп. Газе, св. Хипатија (†446 као игуман манастира Ῥουφινιωνοί код Халкидона) од ученика му Калиника (Callinici vita s. Nupatii edd. Soc. Philol. Bon. Sod., Lipsiae 1895), оба житија написана око 450; даље житије св. Симеона Столпника (†459) од ученика му Антонија из друге половине V. в. (Das Leben des hl. Symeon Stylites. In Gemeinschaft mit den Mitgliedern des kirchenhist. Seminars der Universität Jena bearbeitet von H. Lietzmann mit einer deutschen Uebersetzung der syr. Lebensbeschreibung und der Briefe von H. Hilgenfeld, Leipzig 1908 = Texte und Unters. zur gesch. der altchristl. Literatur hrsg. von A. Harnack und C. Schmidt. 3. Reihe 2. Bd. H. 4. 32 Bd. H. 4), похвално слово св. Теодосију вел. киновијарху (†529) од Теодора, епископа Петре, и ученика му (Der hl. Theodosios-Schriften des Theodoros und Kyrillos hrsg. von H. Usener, Leipzig 1890.) и житија написана Кирилом из Скитополиса.

⁸ Од литературе ваља навести: A. Harnack, *Die Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten*, 2 Aufl., Leipzig 1906. стр. 116–7; L. Duchesne, *Origines du culte chrétien*, 5 éd., Paris 1909, стр. 26–7; Idem *Histoire ancienne de l' Eglise*, 4 éd., IV. стр. 359: осим тога монографију Hackett, *A history of the orthodox Chypr*

нерасветљена. Један од најважнијих проблема у историји кипарске цркве је питање автокефалије исте цркве. То питање стоји у тесној вези са развитком архиепископалне власти⁹ на Истоку уопште и одношаја између цркве на острву Кипру и географски најближи црквених центара напосе. Критична тачка у питању автокефалије је, да ли и уколико одговара фактима декларације кипарског епископата у седмој седници икуменског сабора у Ефесу (431)¹⁰ да је кипарска црква од апостолских времена континуирано уживала црквено-правну самосталност, те да тежња антиохијског архиепископа за проширењем своје јурисдикције на кипарску црквену област инволвира алтерацију постојећег правног стања. У току дебате, која се о том предмету развила, упозорен је кипарски епископат, у првом реду, на дефиницију црквено-правног положаја антиохијског архиепископа дану у conc. Nic s. 6, а стављено је и питање, да ли је на основу праксе припадало антиохијском архиепископу право посвећења митрополита и епископа на острву Кипру. Кипарски епископи одговорили су у децидираној форми да, нити антиохијски, нити икоји други архиепископ, није имао ни вршио то право, које је било искључиво у рукама кипарског епископата. Сабор је у повољном смислу решио захтеве кипарских епископа, но у одсутности антиохијског архиепископа. Сабор је у повољном смислу решио захтеве кипарских епископа, но у одсутности антиохијског архиепископа. Антиохијска црква сматрала је саборску децизију као једнострану и провизорну и, стојећи на том становишту, антиохијски патријарх Петар Фулон, поборник монофизитизма (468–471; 475/6–477/8 и 485–488(?)) тражио је од цара Зенона (474–491) сазив синода у Цариграду ради дефинитивног решења кипарског питања. Синод је одржан у Цариграду свакако између 585 и 588. – тада је Петар Фулон био на врхунцу своје моћи – и изјаснио се против сваког очекивања у корист захтева кипарске цркве. Синод је, при донашању одлуке, несумњиво руководила мисао да се даља експанзија антиохијске цркве противи интересима цариградског архиепископа. Цар Зенон је

Church London, и нарочито расправа од S. Vailhé, Formation de l' Eglise de Chypre (431) у Echos d' Orient 13 (1910) 5–10.

⁹ Архиепископална јурисдикција у IV в. идентична је са потоњом патријархатском јурисдикцијом, те је ἀρχιεπίσκοπος = πατριάρχης. У току V века настаје с развитком и стабилизирањем црквеног устројства диференцирање у црквено-правној терминологији, и terminus ἀρχιεπίσκοπος почиње се употребљавати и за означавање архијереја ниже компетенције нпр. категорије епископа, који су егзимирани од митрополитске и директно подложни патријархатској јурисдикцији.

¹⁰ Mansi, Conciliorum collectio IV col. 1465–1470. У збиркама канона А. Πολλή καὶ Μ. Πότλη, Σύνοχη τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, Атина 1852, II стр. 203–4 и J. В. Pitra, Juris ecclesiastici Graecorum historia et monumenta, Romae 1864, I стр. 518–9 фигурира решење сабора ефеског о независности цркве на острву Кипру као 8. канон.

дао санкцију синодалној децизији и у своме едикту¹¹ потврдио за сва времена привилегије кипарске цркве, а поново их је потврдио и цар Јустинијан I (527–565).¹²

Изложивши у кратким потезима развитак кипарског питања од икуменског сабора у Ефесу до дефинитивног му решења под царем Зеноном, ваља да се задржимо код тезе, коју су кипарски епископи на трећем икуменском сабору поставили о црквеноправном положају своје цркве. Први део тезе садржи тврдњу да антиохијски архиепископ никада није имао право консекрације митрополита и епископа на острву Кипру. Најстарији докуменат за историју одношаја између Антиохије и Кипра је одговор папе Инокентија I. (401–417) на рекурз антиохијског архиепископа Александра у ствари јурисдикције антиохијске цркве над Кипром од год. 416.¹³ Александар, учинивши крај аријанским немирима 415. год. и успоставивши ред и авторитет у својој цркви, тежио је с позивом на *соес. Nic. c. 6* да распростре своју власт на све провинције дијецезе *Oriens*. Кипар је одбио да се подвргне јурисдикцији антиохијског архиепископа. У свом рекурзу на папу Инокентија I извео је антиохијски архиепископ, да је никејски сабор признао Антиохији право постављања и посвећења митрополита у свима провинцијама дијецезе *Oriens*. По тврђењу Александра црквена аутономија Кипра потиче од времена аријанске јереси. Како је у антиохијској цркви после првог икуменског сабора превладала аријанска струја, кипарски епископат, у интересу очувања православља, отцепио се од Антиохије и право постављања и посвећења митрополита пренео на синод кипарске цркве. Пошто је та пракса настављена и после рестаурације ортодоксије у Антиохији, тражио је архиепископ Александар реституцију права, које му је кипарски епископат оспоравао. Папа Инокентије I био је врло обазрив у свом одговору и није донео изричну децизију; одговор је тако стилизован да га је свака странка у своме смислу и интересу могла интерпретирати. Но у сваком случају, одговор папе Инокентија I, не садржи стрингентан доказ за правилност становишта кипарског епископата. Међутим, у спису св. Хијеронима *Contra Joannem Hierosolymitanum c. 37*¹⁴ налази се једно

¹¹ Теодор Анагност, h. e. I–II, c. 2, Migne PG 86 col. 184; Александар, *Laudatio in apostolum Barnabam*, Migne PG 87, col. 1404–1404. У Похвалном слову стоји да је непосредно пред одлазак кипарских епископа у Цариград на синодално заседање нађено код Констанције тело св. апостола Варнаве и уз њега еванђеље св. Матеја, писано руком св. Варнаве. Под утиском наласка тела св. апостола Варнаве и евиденције да је Констанција слично Антиохији апостолско седиште, решио је синод у корист аутономије кипарске цркве. *Vailhé op. cit.* стр. 6–7 без икакве резерве репродукује извештај похвалног слова.

¹² Никиф. Калист, h. e., I. 16, c. 37, Migne, P. G. 139, col. 264.

¹³ Одговор папе Инокентија I. у Migne, P. L. 20. col. 549.

¹⁴ Migne, P. L. 23 col. 389.

место које се потпуно слаже с антиохијском интерпретацијом Can. Nic. 6. Споменути пасус гласи: Tu (sc. Joannes) qui regulas quaeris ecclesiasticas et Nicaeni concilii canonibus uteris et alienos clericos et cum suis episcopis commorantes tibi niteris usurpare,¹⁵ responde mihi, ad Alexandrinum episcopum Palestina quid pertinet ni fallor noc ibi decernitur, ut Palaestinae metropolis Caesarea sit et totius Orientis Antiochia. Aut igitur ad Caesariensem episcopum referre debueras cui spreta communione tua, communicare nos noveras, aut si procul expetendum iudicium erat, Antiochiae potius litterae dirigendae sed novi cur Caesaream, cur antiochiam nolueras mittere... Mauisti occupatis auribus molestiam facere quam debitum metropolitanano tuo honorem reddere. За нас долази поглавито у обзир друга и трећа реченица горњег цитата, где је реч о Антиохији. У обе реченице јасно је обележен црквено-правни положај антиохијског архиепископа: 1) архиепископална јурисдикција простире се на територијум дијецезе Oriens, обухвата дакле, и острво Кипар додељен у другој половини IV в. дијецези Oriens, и 2) као важан елеменат архиепископалне јурисдикције истиче се право апелације епископа суфрагана на свога архиепископа, односно право јудикатуре у споровима између подручних му епископа. Од великог је интереса да се у овом случају ради о спору између Епифанија, митрополита града Констанције на Кипру (367–403), и Јована II (386–417), епископа јерусалимског. Епифаније је, наиме против изричних одредаба канонских (Apost. c. 36 и conc. Antioch. c. 13), рукоположио у Јерусалиму једног монаха за презвитера и забранио монасима јерусалимским црквено општење с Јованом. Епископ Јован обратио се суду александријског архиепископа Теофила (385–412) ради решења спора му с митрополитом Епифанијем, иако александријски архиепископ, у смислу conc. Nic. c. 6, није био компетентан донашати пресуду у споровима епископа из подручја антиохијске архиепископије.

У другом делу своје тезе нагласили су кипарски епископи, да кипарска црква уопште никад није стојала у одношају правне зависности према било којој цркви. То тврђење могло се, осим Антиохије, односити још једино на Александрију. Под владом епископа Димитрија (188/9–231) и Дионисија Великог (247–264) дошла је александријска црква до универзалног значаја; уз римског епископа уживао је све до четвртог икуменског сабора у Халкидону (451) александријски епископ највећи авторитет у цркви.¹⁶ Карактеристично је у том

¹⁵ Ср. can. Nic. 16, последњи пасус: εἰ δὲ καὶ τοιμήσειέ τις (ἐπίσκοπος) οφαρλάσαι τὸν (sc. πρεσβύτερον ἢ διάκονον) τῷ ἑτέρῳ (sc. ἐπισκόπῳ) διαφέροντα, καὶ χειροτονῆσαι ἐν τῇ αὐτοῦ ἐκκλησίᾳ, μὴ συγκατατιθέμενου τοῦ ἰδίου ἐπισκόπου, οὐ ἀνεχώρησεν ἐν τῷ κανόνι ἐξεταζόμενοι, ἄκυρος ἔσται ἡ χειροτονία (Lauchert, Die Kanones der wichtigsten altkirchl. Concilien nebst den apost. Kanones, Freiburg 1. B. und Leipzig 1896, стр. 41).

¹⁶ О положају епископа александријског ср. Harnack Dr. Mission und Ausbreitung des Christentums II. стр. 135. прим. 4.

погледу синодално писмо¹⁷ редигирано на сабору одржаном у Сирији крајем II в. од епископа Кесарије (у Палестини), Елије (касније Јерусалим), Птолемајиса, Тира и неких других градова поводом пасхалног питања. У синодалном писму тврде епископи да је уобичајено да датум Пасхе утврђују у споразуму с александријским епископом. Епископ Дионисије био је нарочито позван на саборе одржане у Антиохији 281. у ствари крштења јеретика и 264/5. у ствари Павла из Самосате, епископа антиохијског. О резултату првог сабора реферисао је епископ Дионисије Стефану I, епископу римском (254–257). Није нам познато да ли је Дионисије доиста присуствовао првом сабору, на други сабор није могао услед своје болести отићи и умро је још за време расправљања сабора. Што се тиче специјалних одношаја између Кипра и Александрије у III и IV в., није било ништа познато до публикације каталога грчких рукописа универзитетске библиотеке у Месини. Међутим, изгледа да је та публикација остала незапажена у редовима црквених историчара. Издавач каталога Maucini саопштава у спису рукописа бр. 60 једно место из текста житија в. Нифонта које је од отсудног значаја за историју одношаја између Кипра и Александрије. Споменуто место налази се на листу 119^г и гласи: *ἐν αὐτῇ οὖν τῇ μέρα ἦν ἐκεῖ παραγενάμενος ὁ λαὸς τῆς πόλεως Κωνσταντιανῆς ἢς Κύπρου πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ἀλεξανδρείας ὅπως χειροτονῆσῃ αὐτοῖς ἐπίσκοπον* (истог дана беше тамо приспео народ града Константијане на Кипру к архиепископу Александрије да им постави (посвети) епископа.) Како су се *χειροτονέω* у црквеној терминологији у IV и V в. употребљава у двојаком значењу: поставити (редовни израз: *καθιστᾶν, καθιστάνειν*) и рукоположити, мора се значење техничког израза *χειροτονέω de casu ad casum* утврдити. Из стилизације горње реченице, односно завршног јој дела *πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ἀλεξανδρείας ὅπως χειροτονῆσῃ αὐτοῖς ἐπίσκοπον*, може се с доста великом сигурношћу закључити, да је у овом случају употребљено у значењу поставити. С позитивном сигурношћу пак можемо констатовати, да избор (постављање) епископа није обављен у Констанцији, јер у том случају *ἐπίσκοπον* не би било апсолутно контуирано, него би било ближе опредељено било атрибутом било апозицијом. Није искључена ни могућност да је у горњој реченици изразом *χειροτονέω* означен како акт постављања, тако и акт посвећења епископа, пошто у овом конкретном случају оба акта еманирају од александријског архиепископа. Позитивно би се то могло утврдити само у контексту са следећим реченицама, које нам моментано нису познате. Међутим, решење тог споредног питања не тангира факт

¹⁷ Фрагмент синодалног писма очувао нам је Евсевије; h. c. VI; 12. 16.) Duchesne, *Histoire ancienne de l' Eglise I*, стр. 458.: *Du reste nous voyons, par la lettre synodale des évêques de Phénicie et de Palestine, qu' il y avait entre eux et l' évêque d' Alexandrie une correspondance régulière au sujet de la date pascale. Ces pays eurent toujours, an fond, plus de relations ecclésiastiques avec l' Egypte qu'avec la métropole de l' Orient.*

правног одношаја Кипра према Александрији, односно црквено-правне одвисности кипарске цркве од александријске, садржан у горе-наведеној реченици. Избор и посвећење Нифонта епископа Констанције пада у доба владе александријског архиепископа Александра (313–328), претходника Атанасија Великог. Публикација житија св. Нифонта просуће, ваљда више светлости на генезу и развитак одношаја између Кипра и Александрије. На основу познатих нам дата, не можемо утврдити за које време и докле је александријски архиепископ вршио јурисдикцију над Кипром, која је, по свој прилици била само фактичне природе.

Из горњих извађања резултира на супрот тези кипарског епископата следеће:

1) од првог икуменског сабора у Nikeји (325) до друге половине IV века црква на острву Кипру није потпадала под Антиохију, али кад је у другој половини IV века Кипар постао саставни део дијезе Oriens, тендирао је антиохијски архиепископ, потпомогнут политичком влашћу, да прошири важност одредбе conc. Nic. 6 и на кипарску цркву, јер потпавши у административном погледу под дијецезу Oriens, Кипар је постао, у смислу канонске диспозиције, и саставни део црквене дијецезе Ἀνατολή (Oriens). Кипар је *de iure* до трећег икуменског сабора у Ефесу (431) био под јурисдикцијом антиохијског архиепископата; који *de facto* није могао увек вршити своју јурисдикцију;

2) Кипарска црква стојала је у првој трећини II века под јурисдикцијом александријског архиепископа, но нисмо ближе информисани о обиму и садржини исте јурисдикције, и

3) није тачније познато кад је црква на острву Кипру дошла под ефективну јурисдикцију антиохијске цркве и да ли је било прелазног стадијума, за време кога је кипарска црква била у поседу црквено-правне самосталности.